

Nenad Vunjak

A TŐKÉS RENDSZER GAZDASÁGI CÉLJÁTÓL A SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSÚ GAZDASÁG CÉLJÁIG

A tudomány és a technológia dinamikus fejlődése a tőkés rendszer gazdálkodásában hatással van az eszközök összpontosítására és központosítására, melyek a tőke érdekein és a profitmotiváción nyugszanak. A tőkés termelési viszonyok között a tőkés egyben az eszközök tulajdonosa is, s ilyen minőségben irányítja a termelési folyamatokat, a saját gazdasági érdekeit tartva szem előtt. A tőkés végső célja és érdeke a profit maximálása. Ez az érdek a tőkés vállalat újratermelésének alapvető és meghatározó célja.

A munkásosztály passzív helyzetben van, mert a termelési feltételek elidegenítettek tőle, s ezek a munkások „előtt” lépnek fel, méghozzá teljesen függetlenül a munkások akaratától és érdekeitől. A gazdálkodás eredménye (a profit) a tőkést illeti meg, mint az eszközök tulajdonosát. Ilyen gazdálkodási feltételek között tehát a munkások is a kiváltságos tőkés osztály manipulációjának tárgyává válnak.

Így a tőkés gazdálkodásban az uralkodó osztály arra törekszik, hogy növelje a termelés gazdaságosságát, a munkások viszont szembeszegülnek vele, mert ez munkafeltételeik és életszínvonaluk rovására történik.

Idővel azonban a kapitalizmusban is új emberi szükségletek jelennek meg, melyeket maga a rendszer akadályoz meg. Ezeket az új munka- és kulturális szükségleteket a műszaki fejlődés sürgeti, a profit logikája azonban tagadja őket. A tőkés rendszer újratermelési válságának gyökerei tehát a termelési folyamat társadalmisításában rejlenek. Az új termelőerők mindinkább összekapcsolódnak. Dr. Miroslav Pečujlićot idézzük: „A termelési folyamat szocializálása, melyet e termelőerők erőteljes forradalmasítása váltott ki, a szocializmus embrióját képezi a tőkés civilizáció viszonyai között. Megköveteli a társadalmi tulajdont, az ellenőrzést, az igazgatást, s harcban áll a magántőkés kerettel, mely mind nehezebben tartható fenn.”¹

A tőkés rendszert az új termelőerők és a tehetetlenségük közötti szakadék jellemzi, ugyanis nem képesek uralkodni a gazdálkodás új szo-

ciális viszonyai felett. A szocialista társadalmi-gazdasági rendszer a szó szoros értelmében közös nevezőjévé vált az újonnan jelentkező átalakulásoknak.

Ezért a szocialista fejlődés történelmi folyamatai is elkerülhetetlenek, illetve a szocializmus is állandóan a fejlettebb szakaszok felé halad.

A létező dialektikus átalakulások a forradalmi etatizmussal kezdődtek, mely tovább fejlődött és megteremtette a feltételeket a központosított bürokratikus etatizmusnak. Az átalakulási folyamat tovább folytatódott és decentralizált bürokratizmussá, majd részleges öngazgatássá fejlődött. Később egy új törekvés, a szocialista fejlődés egy újabb formája jelent meg az integrált öngazgatás irányába mutatva. Az említett átalakulási formák mindegyikének különböző objektív hozzáállása volt a gazdasági célok problémaköréhez.

Az öröklési időszak (fejletlen anyagi alap és a munkások képtelensége, hogy létrehozzák hatalmuk közvetett formáját) törvényszerűen feltételezi a forradalmi etatizmust, mint az állami tulajdonviszonyok első szakaszát.² A politikai hatalom megszerzésével, a szocialista társadalom által és útján átvágják a magántulajdonon alapuló fejlődés meghatározó tényezőjét és megnyílik az út a szocializmus fejlődése előtt, annak embrionális formájában, mely az állami tulajdon monopóliumán alapszik a termelés feltételeinek és eredményeinek viszonyában.

Habár a társadalmi tulajdon állami tulajdonformája már akkor is magában hordozta az ellentmondásokat (amelyek a munkásnak a közvetlen munkájától, az igazgatástól, a döntéshozattól és a munkafeltételektől való elválasztásban jutott kifejezésre) társadalmi-gazdasági fejlődésünk azon időszakában csak az állami tulajdonforma játszhatott döntő szerepet a kezdeti társadalmi-gazdasági előfeltételek megteremtésében a szocializmus fejlődéséhez hazánkban.

A szocializmus fejlődésének ezen szakaszában azonosul a széles néptömegek és a forradalmi szervezetek kezdeményezése; s közös cél a romba dőlt ország újjáépítése, a gazdálkodási feltételek magasabb szintre emelése, a munkásosztály eszmei képzése, hogy önállóan irányítson és dönthessen a munka eredményéről. Azonban a dialektika nem nyugszik. Az állami tulajdon megtartása, mint a társadalmisítás kezdeti formája, elveszíti forradalmi jellegét s konzervatívvá válik.

A forradalmi etatizmus kezdetleges formái központosított bürokrata etatizmussá alakulnak át, ahol az igazgatást és a döntéshozattal egyes társadalmi csoportok sajátítják ki. Így válik az állami tulajdon központosítása mindinkább a reális gazdasági és technológiai integráció kerékkötőjévé. Ebben az időszakban a vállalat központosított szervezési formája döntő fontosságú gazdasági-szervezési és társadalmi-politikai formáját képezi az újratermelési folyamatok megszervezésének. A központi államapparátus egyrészt kezében tartotta a gazdasági tevékenység és a többletmunka igazgatási monopóliumát, másrészt viszont a munkásosztályt bérvizonyba készítette.³

A társadalmi csoportosulások újonnan kialakult szociális sokfélesége különböző célokat vetett felszínre. Döntő jelentőségűek a professzionális irányítók céljai, akik mint az állam „felhatalmazottai” szerepelnek, s mindig a közvetlen termelő célja fölé emelkednek. Be akarják bizonyítani, hogy „felsőbb társadalmi” céljuknak alá kell rendelni az „alacsonyabb célokat” — a közvetlen termelők céljait. Noha a közvetlen termelők háttérbe szorított és kicsire zsugorított céljai nem tűnnek el, megteremtik az új forradalmi változások alapjait, melyekben fokozatosan, de biztosan megszűnik a célok „magasabbra és alacsonyabbra” való felosztása.

A decentralizált bürokratizmus és a parciális öngazgatás, mint fejlődési szakasz, a monopóliummal való szembeszegülést jelentette. Ezzel a központosított bürokratizmust megfosztják hatalmától, de ugyanakkor egy szűkebb önállósággal rendelkező öngazgatási egységre bomlik fel. Ez az új rendszer nem bürokrata, de nem is szociális, hanem a saját alapjain fejlődik tovább. Más szóval a „színterén” megjelenik a központosított-decentralista bürokratizmus és a parciális öngazgatás kapcsolata.

A döntéshozatali hatalom hordozói azonban kisajátítják a társadalmi tulajdont, s ily módon próbálják megerősíteni saját monopóliumukat. A szocializmus fejlődésének ezt a szakaszát a bürokrata monopólium egyik helyről a másikra való áthelyezése jellemezte. A döntéshozatal hordozóinak törekvése a decentralizált bürokratizmusban szemmel láthatóan a következő: kiépíteni egy miniatűr monopólium hálózatát, amely majd helyettesíti a meglévő központosított monopóliumot. Újra megjelennek annak előfeltételei, hogy a munkásosztályt elidegenítsék a munka feltételeitől és eredményétől, s hogy a dolgozó ismét bérvizonyba kerüljön. A decentralizált bürokrata elemek elidegenítik a gazdasági hatalmat a közvetlen termelőktől. Ennek következtében nagyszámú, egymással összekapcsolatlan gazdasági egység jön létre, melyeket „az igazgatási” réteg igazgat, azzal a céllal, hogy megőrizze azokat az előnyöket, amelyeket a monopol helyzet biztosít számukra.

Ebben az időszakban hirtelen megnövekszik egyes vállalatok gazdasági hatalma, a társadalom, illetve más vállalatok rovására. Ez az akkumuláció-önállósítás időszaka. Az akkumulációt a munkások céljaitól és érdekeitől függetlenül használják fel. A munka szerinti a gazdasági hatalom szerinti elosztás váltja fel.

A parciális öngazgatás akadályokba ütközött, s képtelen volt ellenőrzése alatt tartani az árutermelést. A parciális öngazgatás időszakában felmerülő ellentmondások és ellentétek gyakran fékeztek egyrészt az öngazgatást, másrészt viszont a hatékony gazdálkodást, s így jutottunk arra a következtetésre, hogy az öngazgatást csakis egységes rendszerként lehet tovább fejleszteni.

Az integrált öngazgatás szakaszában megteremtjük az előfeltételeket a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök feletti monopólium min-

den fajtájának megszüntetésére. A társadalmi tulajdon rendszere a dolgozók közötti viszonyok rendszerévé válik, mely magával hozza a dolgozók számos elidegeníthetetlen jogát a társultmunka-szervezetekben.

Az új látóhatárok a munka- és eszköztársítással nyíltak meg, mind a részek (az alapszervezetek és munkaszervezetek), mind pedig az egész (az összetett társultmunka-szervezet) közös céljainak megvalósításával. Az öngazgatású társult munka összes eredményének tartóoszlopává az öngazgatási jövedelmi autonómia válik. Amikor öngazgatási jövedelmi autonómiát említünk, nem a jövedelemszerzés autonómiájára gondolunk (itt a jövedelmi közösség az elsődleges), hanem a társultmunka-, alapszervezetek autonómiájára a jövedelem és a személyi jövedelemre szánt eszközök felosztásában. A szocialista öngazgatású társult munkában a gazdasági célok nincsenek és nem lehetnek elkülönítve a társadalmi céloktól, mert a társultmunka-szervezet a gazdasági célok elérésével éri el a társadalmi célokat is. Ezek kölcsönösen feltételezik egymást, ami azonban nem jelenti azt, hogy a gazdasági célok nem voltak alárendelve a társadalmi céloknak. Az ilyen viszony a gazdasági és társadalmi célok között a forradalmi etatizmus időszakában állt fenn. Ennek az alárendeltségnek is meg volt az igazoltsága. A forradalmi etatizmus túlhaladásával a szocializmust nem lehetett a gazdasági és társadalmi célok ellentétére építeni, illetve ezen fejleszteni. Más szóval, a meglévő eredményképnek anyagi erővé kellett válnia, amelyből kialakíthattuk a szocialista öngazgatás fejlődési elemeit.

Átfogóan szemlélve a gazdaságban a következő célokat különböztetjük meg:

1. az egyéni célokat (a munkás céljait a szocialista öngazgatású társult munkában),
2. a csoportcélokat (illetve a szűkebb szervezési részek munkaegységek által képviselt céljait),
3. a társultmunka-alapszervezet céljait és
4. a társadalmi gazdaság céljait.

A célok sokfélesége azonban nem jelenti azok harmonikus fejlődését is. A probléma tehát a különböző célok és érdekek összehangolásában, nem pedig szembesítésében van. Az öngazgatási gyakorlat ugyanis azt igazolja, hogy állandó a célok és érdekek ellentéte, illetve, hogy az egyének, csoportok, sőt munkaszervezetek néha a társadalmi gazdaság céljai ellenére is eléri a saját céljukat.

Elvben a célok sokaságának elérési módja egyedül a szocialista öngazgatású társult munka közösségének kialakításában van. Tehát az ellentétes célok leküzdésének titka az öngazgatásilag szervezett és társult munkások öngazgatási megegyezéseiben és társadalmi megállapodásaiban rejlik.

Az egyén — a munkás céljai a társultmunka-alapszervezetekben

A jugoszláv gazdaság újjászervezésében jelentkező átalakulási folyamatok bebizonyították, hogy minden társadalomban (rendszerben) jelen van az ellentmondás az egyéni és a társadalmi érdekek között. Ezek az ellentmondások néhol jobban, másutt kevésbé jutnak kifejezésre. A szocialista öngazgatású rendszer ellentmondásait, szabály szerint, az öngazgatású szocialista erők szervezett akcióival oldják meg. Megoldásukat maguk a társadalmi-gazdasági viszonyok feltételezik.

Az egyéni és a társadalmi viszony e problémája háromféleképpen kezelhető meg:

- a) a társadalmi érdek elsőbbséget élvez az egyéni érdekekkel szemben,
- b) az egyéni érdek elsőbbséget élvez a társadalmi érdekekkel szemben,
- c) az egyéni és a társadalmi érdek harmonikus fejlődése.

A többletmunkáért vívott összetűzésben (technobürokrácia-munkásosztály), amikor ez a többlet teljes egészében a vállalat élén, illetve az állam kezében összpontosult, a munkások gazdasági viselkedésében nagyon gyakran az egyéni érdekek és célok kerültek előtérbe a társadalmi érdekekkel és célokkal szemben.

A munkásosztály társadalmi ereje egy megszakított egységen nyugodott. Olyan feltételek jöttek létre, melyek között a munkásosztály elkülönült munkájának feltételeitől és eredményeitől, tevékenysége pedig a személyi jövedelmi eszközökért folyó „harcra” szűkült. A felhalmozásról való döntés pedig teljesen kívül esett az ő hatáskörükön. A munkásöngazgatásnak ebben a szakaszában a munkásosztálynak csak a gazdasági hatalom „morzsái” jutottak. Ezért ebben az időszakban a jövedelmi autonómia még csak embrionális formájában létezett.

A munkásöngazgatás harmadik évtizedébe lépve a munkásosztály társadalmi ereje kiterjed a felhalmozási eszközökről való döntéshozatalra is. A szocialista öngazgatású társult munkában az egyén céljai nincsenek és nem is lehetnek elkülönítve a társultmunka-szervezet, illetve az egész társadalom céljaitól, de nem emelkedhetnek föléjük sem. A munkásérdekek és célok nemcsak a társultmunka-alapszervezetek szintjén kapcsolódnak össze, hanem ettől sokkal szélesebbek, kifejezésre jutnak a gazdaság és az egész társadalom szociális építménye szintjén, amely visszahat a munkásöngazgatók egyéni érdekeire. Az egyéni és társadalmi érdekek megvalósítására hatással van a munkások gazdasági-szociális és erkölcsi motivációja⁴ is, sőt nemcsak a gazdasági-szociális⁵, hanem az öngazgatói motiváció is, mely által a munkások élhetnek azal a jogukkal, hogy maguk döntsenek munkájukról és a munka eredményéről.

Öngazgatási rendszerünkben a munkás szubjektum, mert munkájának az alapszervezetbe való társításával tágabb értelemben is társítja a munkát. Ez a széles körű társítás pedig kivezeti a társult munka alapszervezetének szűk, körülhatárolt kereteiből, s így munkája eredményének

egy része „a gyár kapuján” kívül kerül — a környező helyi közösségekbe, községbe, tartományba, szövetségbe, illetve az öngazgatású szocialista társadalomba egészébe. A munkás munkája eredményének hatékony kihelyezése „a gyárkapun” kívül, elsősorban a szóban forgó társultmunka-alapszervezet gazdálkodási eredményére van hatással. A munkások céljainak és érdekeinek az ilyen pluralizmusa és ezek összefonódása bizonyítja a tényt, hogy a társultmunka-alapszervezet nemcsak intézmény, mely biztosítja az egyének számára a munkát és a munka eredményét, hanem ennél sokkal több. Más szóval, a társultmunka-alapszervezet nevelő hatású intézmény is, mely biztosítja minden egyén számára személyisége fejlődését, s ezáltal az általános társadalmi fejlődésnek is jelentős tényezője. A munkásnak tehát érdeke, hogy a társultmunka-alapszervezetnek minél nagyobb legyen a jövedelme. Ez nem kizárólag egyéni cél és érdek, hanem a munkások szükségét érzik annak, hogy fejlesszék és előmozdítsák a társadalmi újratermelést, mivel ez biztosítja a társadalomnak és nekik mint e társadalom elválaszthatatlan részeinek a gazdasági és szociális erőt.

A gazdasági-pénzügyi, jövedelmi, szociális és erkölcsi viszonyok hordozói a társultmunka-alapszervezetbe társult munkások. Arra törek-szenek, hogy hatalmukba kerítsék a társultmunka-alapszervezet összjövedelmét, melynek elosztásával kiegészítik egyéni és közös érdekeiket, valamint a társultmunka-alapszervezet és a társadalom érdekeit. Csak ily módon jönnek létre a feltételek ahhoz, hogy az öngazgatási jövedelmi autonómia életre keljen a szocialista öngazgatású társult munka minden „pórusában”. Ilyen feltételek között a társultmunka-alapszervezet jövedelme nem csak a munkások céljai és érdekei megvalósításának anyagi alapja, hanem motívuma a munkások munka- és eszköztársításának, a szocialista öngazgatású társult munkában. Maga a tény, hogy az alapszervezetben szerzett jövedelem a célok elérési eszköze és motívuma, rámutat arra, hogy a jövedelem nem abban az értelemben cél, hogy gazdasági erővé alakuljon át, mellyel valóra válnának a munkások tulajdonosi törekvései a jövedelem befektetése tőkésítésén és az ezen alapon szerzett járadékos nyereségen keresztül (csoporttulajdonosi és vállalkozói viselkedés), hanem, hogy ezen jövedelem által optimálisan kielégítse az egyéni és ösztársadalmi érdekeket.

Ezért a társultmunka-alapszervezet dolgozói a jövedelem, illetve a munka és az eszközök szélesebb körű társításával megteremtik a feltételeket ahhoz, hogy a maximális közös jövedelemmel maximális egyéni jövedelmet is érjenek el. Itt térnénk ki a nem formális integráció (az alapszervezetek munka- és eszköztársítása az intézményesített hovatartozástól függetlenül) jelentőségére is, mely által az egyik oldalon erősödik a társultmunka-alapszervezetben dolgozó munkások autonómiája a jövedelemmel való rendelkezésben, másrészt pedig jelentős mértékben kiszélesedik a közösségi elv a jövedelemszerzésben.

Csoportcélok

A szocialista öngazgatású társult munka az egyéni célok mellett érvényesíti a csoportcélokat is, melyek a munkaegységeken keresztül jutnak kifejezésre. Ezek nem szervezetlen csoportok, melyek végső célja a társadalmi tulajdont a csoporttulajdoni céloknak és érdekeknek rendelni alá.

Amikor a szocialista öngazgatású társult munkában a csoportcélokból indulunk ki, a hangsúly a formális, az öngazgatásilag szervezett csoportokon van, melyeken keresztül kialakul a munkások gazdasági-szociális közössége a társultmunka-alapszervezetekben. Ezért elemzéseink során ezeket a célokat tüzetesebben is megvizsgáljuk.

Az öngazgatási gyakorlatban, a vállalat decentralizált struktúrájának feltételei között, éveken keresztül a paralelizmus uralkodott a klasszikus vállalat szűkebb autonóm részeinek működésében. A vállalati részek öngazgatási autonómiájának első lépését a gazdasági egységek képviselik. Ebben az időszakban a klasszikus vállalatok gyakorlatában életre kelt és alkalmazást nyert a jövedelmi rendszer. Noha ez a rendszer előrehaladást jelentett a vállalati részek öngazgatói és jövedelmi autonómiája felé, egyben azt is lehetővé tette, hogy a bürokrata és a technokrata erők az egyes funkciók decentralizálása mellett is megőrizték gazdasági és társadalmi-politikai erejüket. Ebben az időszakban meglehetősen korlátozott volt a munkásosztály társadalmi ereje.

A hatvanas évek második felében azonban, a jövedelmi rendszernek a vállalat szintjén történő mind szélesebb körű érvényesülésével (különösen az 1965. évi társadalmi-gazdasági reform után), kifejezésre jut a jövedelmi alapokon nyugvó decentralizációs rendszer is, a munkaegységek rendszerének képviselőjében. Ebben az időszakban a munkaegységek a vállalat központi öngazgatási szervének döntése alapján alakultak meg. Ennek következtében a munkaegységek dolgozói csak a személyi jövedelmekről döntöttek, illetve csak részben döntöttek a felhalmozás eszközeinek felhasználásáról. Így teremtettük meg az új munkáskezdeményezés embrionális formáját. A hatvanas évek derekán tehát már egyre inkább a munkaegységekben dolgozók döntenek a jövedelemelosztásról és a felhalmozási eszközök felhasználásáról.

A munkaegységek elsősorban egyéni fejlődési és szociális érdekeiket elégítették ki (a jövedelem keretén belül, mellyel rendelkeztek), s csak ezután közös céljaikat és érdekeiket. Ezek kis autark egységeket képeztek, melyek eszközeiket csak a felhalmozás eszközeinek többlete alapján társították. Az önkéntes akkumuláció társítása helyett a munkaegységek az egymás közötti viszonyokat a hitel-pénzügyi viszonyokon és az ebből eredő célok és érdekek alapján építették ki.

Függetlenül attól, hogy a munkaegységek megalakítása akadályozza a dolgozók öngazgatói kezdeményezését, a munkaegységek mégis a társultmunka-alapszervezetek „előfutárai”, új távlatokat nyitnak az öngazgatású társult munka társadalmi-gazdasági és szociális fejlődésének. A szo-

cialista öngazgatású társult munka azonban megteremtette a feltételeket a társultmunka-alapszervezeteknél kisebb dolgozói közösségek megalakítására is. A munkaegységek megalakítására ugyanis az öngazgatási gyakorlatban megvannak a reális gazdasági és szociális szükségletek.

Megalakításukra nagyobb szükség van a nagyobb (taglétszám szerint), mint a kis társultmunka-alapszervezeteknél. Amennyiben a nagyobb alapszervezeteknél megakadályoznák a munkaegységek megalakításának folyamatát, túl kis társultmunka-alapszervezetek jönnének létre, melyek jövedelmileg nem lennének elég erősek a munka- és eszköztársításra. Ilyenkor, a gyenge alapszervezetek gazdasági-szociális és jövedelmi funkcióit átvinnék a munkaszervezetek, illetve az összetett társultmunkaszervezetek azzal, hogy a döntéshozatal és a jövedelem felhasználása területén nagymértékben kifejezésre jut a centralizmus elve.

Csak hogy, ezen egységek megalakításának célja a munkások szorosabb gazdasági és szociális összekapcsolódása a társultmunka-alapszervezetekben, mint az öngazgatási és jövedelmi közösségekben. Éppen a munkaegységek által lehet az alapszervezetek öngazgatási és jövedelmi autonómiáját átvinni az öngazgatásilag szervezett társult munka legegységesebb formáira. Ugyanúgy a munkaegységeknek lehetővé kell tenniük a gazdasági feladatok tervezését és ellenőrzését, melyekből erednek a munkaegységek, a társultmunka-alapszervezetek és azok szélesebb társulásai, dolgozóinak céljai és érdekei.

A munkaegységek egyik igen fontos feladata az is, hogy megállapítsák, milyen mértékben járult hozzá a munkás a társultmunka-alapszervezet jövedelmének növeléséhez. Ez a munkás hozzájárulásával a nagyobb egyéni teljesítménnyel, a takarékos termeléssel és a munkaidő ésszerű felhasználásával érhető el.

Ezek szerint a munkaegységek megalakításával nem vonják kétségbe a társultmunka-alapszervezetek azonosságát. Ellenkezőleg, ezek megalakításának lényege az alapszervezetek hatékony működésén és a munkásoknak a személyi jövedelemre szánt eszközök elosztásában való részesedésén — a társultmunka-alapszervezet jövedelme növekedéséhez való hozzájárulásán — kell alapulnia. Ezért létfontosságú, hogy a munkaegységeket a legésszerűbb módon szervezzék meg, és hogy a munkásokat anyagilag és erkölcsileg serkentsék a nagyobb munkateljesítményre a társultmunka-alapszervezetben.

Függetlenül attól, hogy a munkaegységek pozitívan hatnak a jövedelmezőségre, még mindig vannak olyan vélemények, hogy ezek növelik a termelési költségeket. Más szóval, hogy a munkaegységek olyan felesleges és értelmetlen felaprózások, amelyek csak rombolják a társultmunka-alapszervezetek lényegét. Az ilyen felfogás és a munkaegységek funkcióinak cáfolása nemcsak a társultmunka-alapszervezetek szempontjából elfogadhatatlan, hanem a szocialista öngazgatású társult munka viszonyainak összessége szempontjából is.

A társultmunka-alapszervezetek céljai

A munkásönigazgatás harmadik évtizedében megnyílnak az új utak, melyek a sokoldalú jövedelmi autonómia felé vezetnek. Az ilyen autonómiában azok a társadalmi-gazdasági és szociális viszonyok kerülnek túlsúlyba, melyekkel erősödik a munkásosztály hatalma. Ezen események középpontjában pedig a társultmunka-alapszervezete áll, mint az önkéntes gazdasági-szociális társulás új formáinak kiindulópontja. Új távlatokat nyit a gazdasági-szociális fejlődésnek és a munka felszabadítási folyamatának. Az öngazgatási és jövedelmi autonómia fejlődési útja tehát még nem fejeződött be.

Az összjövedelemmel való önálló rendelkezéssel a társultmunka-alapszervezet dolgozói egyrészt biztosítják saját munkájuk és fejlődésük anyagi alapját, másrészt pedig növelik az egyéni és ösztársadalmi munka hatékonyságát. Ha a társultmunka-alapszervezet céljai és érdekei az alapvető társadalmi célok és érdekek ellenére is megvalósulnának, akkor a jövedelmet is elkülönítenék a munkásoktól. Az alapszervezet tehát úgy viselkedik, mint a társadalmi eszközök „csoporttulajdonosa”, amely eljárásaival kérdéssé teheti az ösztársadalmi munka társítási folyamatainak normális lebonyolítását.

A társultmunka-alapszervezet alapvető gazdasági-szociális céljai: minimális befektetéssel maximális jövedelemre tenni szert, de nem a szocialista öngazgatású társult munka közössége ellenére és azon kívül. A társultmunka-alapszervezet gazdasági-szociális céljainak elérésében a közös akciók elsőbbséget élveznek az egyéniakkal szemben. Amennyiben az egyéni akciók lennének előnyben, újra felszínre kerülne és fontos tényezővé válna a célok és érdekek felaprózódása és a „felsőbb célok” uralma a munkások céljai és érdekei felett, a szocialista öngazgatású társult munkában.

A célok és érdekek felaprózásának kiküszöbölése a társultmunka-alapszervezetek szintjén csakis a társult dolgozóknak egy tényleges (összesített) közössége által érhető el.

Az alapszervezetek gazdasági-szociális céljaiból és érdekeiből kiindulva, melyeket a JSZSZK alkotmánya alapelvében meghatároz, félreérthetetlenül következik, hogy a munkások a társultmunka-alapszervezetben döntenek az összjövedelemről, méghozzá „a társult munka más dolgozói iránti és az egész társadalmi közösség iránti alkotmányos jogukkal és felelősségükkel összhangban”.⁶ Ez képezi tehát alapját a munka felszabadításának. Az öngazgatású termelési viszonyok lényege pedig, mely a társultmunka-alapszervezetek dolgozóinak gazdasági-szociális céljaiból és érdekeiből ered, azt bizonyítja, hogy maguk a munkások döntenek a többletmunkáról, tiszteletben tartva minden munkás érdekeit az öngazgatású szocialista társult munkában.

Noha a társultmunka-alapszervezetek megalakításával létrejönnek a feltételek a munka felszabadulására, mégis bátran állíthatjuk, hogy a

munka felszabadulása a társultmunka-alapszervezetek szintjén csak részleges. A munka felszabadulásának társadalmi és anyagi hatásköre ugyanis túllépi a társultmunka-alapszervezetek keretét az öngazgatású szocialista társadalomban. Tehát kiterjednek a társadalmi munka területére és a többletmunka azon részének döntéshozatalára, amely az általános társadalmi szükségletek kielégítésére szolgál. A társultmunka-alapszervezet nemcsak a munka felszabadulásának kiindulópontja, hanem alkotórésze az öngazgatásnak is. A társultmunka-alapszervezet céljainak általános formája éppen a munka- és eszköztársítás, mivel az alapszervezet nem egy elszigetelt egység, s nem is csak a piac által összekapcsolt része a társult munkának. Helyzete, joga és felelőssége a társult munkában, az egymás közötti és öngazgatásilag szervezett munkások helyzetéből, jogából és felelősségéből következik.

Abban a törekvésében, hogy minél nagyobb legyen a jövedelme és szilárdabb a fejlődése, a társultmunka-alapszervezetek érdeke azoknak a tevékenységeknek a fejlesztése is, amelyekről termelőeszközeit kapja, illetve amelyek félkész- és késztermékeit felhasználják. Ez azt jelenti, hogy a szocialista öngazgatású társult munkában az alapszervezetek sajátos céljaiktól és érdekeiktől függetlenül szoros kapcsolatban állnak az egész jövedelmi közösséggel.

A társultmunka-alapszervezetek jövedelmi közössége pedig új erkölcsi viszonyok kialakítását sürgeti a szocialista öngazgatású társult munkában. Az öngazgatású szocialista erkölcs kiépítésében jelentős helyet foglalnak el a társultmunka-alapszervezetek. Más szóval, a társultmunka-alapszervezet az a hely, ahol kifejezésre jutnak az emberek közötti társadalmi-gazdasági, öngazgatási, politikai, kulturális, illetve erkölcsi—humánus viszonyok. A társultmunka-alapszervezet ennél fogva nemcsak a jelenlegi, hanem a jövőbeli erkölcsi-humánus viszonyok kiindulópontja is.

Fordította *Laki Mária*

Jegyzetek

- ¹ Dr. Miroslav Pečujlić: *Budućnost koja je počela*, Beograd, 1969. 40. oldal
- ² Ezzel kapcsolatosan dr. Miroslav Pečujlić a következőkre hívja fel a figyelmet: „Az állami tulajdon létrehozása, mint a társadalmisítás kezdeti formája, az erősen központosított államhatalom kialakítása az osztály nevében — mely a szocialista átalakulás hordozója, s ugyanakkor a széles néptömegek hozzájárulásával is összekapcsolódik — adja meg a forradalmi etatizmus képletét.” (Id. mű 56. oldal)
- ³ Az egyik oldalon kialakul a professzionális irányítók csoportosulása, akik a munka és a többletmunka központosított igazgatásának hordozói. A másik oldalon a termelők helyezkednek el, túlnyomórészt végrehajtói helyzetben, akik bérvizonyban vannak az állammal. Közöttük talál-

ható a társadalmi csoportosulások szociális sokfélesége, amelyek közelebb vannak a munka irányításának monopóliumához, hatalmas tisztviselői szövénéyei és az integrációk részei, melyek szervezői és ellenőrzői hatáskört végeznek a társadalmi munkamegosztásban.” (Dr. Miroslov Pečujlić: Id. mű 58. oldal)

- ⁴ A motivációról a szocialista öngazgatású társult munkában Edvard Kardelj a következőket írja: „Az a legnagyobb serkentő erő a munkás számára, amely gondolkodó lényt formál belőle, s eközben szabad embert. Azonban, hogy ezzé váljon, a munkásnak rendelkeznie kell az anyagi eszközökkel is, illetve munkája eredményével és feltételeivel.” A JKSZ KB III. ülésén elhangzott vita — Borba, 1978. április 18.
- ⁶ A munkások szociális motivációja szorosan kapcsolódik az ember szellemi-szociális szükségleteihez, illetve a környezetéhez, a társadalomhoz, amelyben él.
- ⁶ A JSZSZK alkotmánya, Belgrád, 1974., 17. szakasz.

Rezime

Od ciljeva u ekonomiji kapitalističkog sistema do ciljeva socijalističke samoupravne ekonomije

U kapitalističkim uslovima privređivanja, kapitalista je vlasnik sredstava za proizvodnju, te na osnovu toga on upravlja procesom proizvodnje rukovodeći se svojim ekonomskim interesima. Krajnji cilj i interes kapitaliste je maksimiranje profita. U takvim uslovima privređivanja i sami radnici su predmet manipulacije od strane onih koji raspolažu njihovim radom i rezultatom rada. Vremenom u krilu kapitalizma sazrevaju nove ljudske potrebe koje sam sistem osporava.

Treba istaći da socijalistički društveno-ekonomski sistem postaje zajednički imenitelj za nastale preobražaje. Stoga su istorijski tokovi razvoja socijalizma bili neminovnost, putem koje se jedna faza razvoja socijalizma pretvarala i nadograđivala u drugu, višu fazu.

Ulaskom u integralno samoupravljanje stvorene su pretpostavke za ukidanje svih oblika svojinskog monopola nad društvenim sredstvima za proizvodnju. Novi horizonti predstavljeni su udruživanjem rada i sredstava radi postizanja zajedničkog cilja kako delova (osnovnih i radnih organizacija) tako i celine (složene organizacije udruženog rada). Samoupravna i dohodovna autonomija postaje stub nosač sveukupnih zbivanja u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja.

Globalno posmatrano, ciljevi u ekonomiji se mogu izdiferencirati na:

- 1) ciljeve pojedinaca (radnika samoupravno organizovanih u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja),
- 2) ciljeve grupe (užih organizacionih delova predstavljenih putem radnih jedinica),
- 3) ciljeve osnovne organizacije udruženog rada,
- 4) ciljeve društvene ekonomije kao celine.

Valja istaći da pluralizam ciljeva ne znači u isto vreme i njihov skladan raz-

voj, centralna strana problema je: usaglasiti, a ne konfrontirati mnoštvo različitih ciljeva i interesa. Principijelno način rešavanja pluralizma ciljeva moguće je jedino prevazići zajedništvom u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja.

Transformacioni procesi u organizaciji reprodukcije jugoslovenske privrede, potvrdili su stanje da u svakom društvu (sistemu) postoji protivurečnost između ličnosti i društva, odnosno ličnih i društvenih interesa. Najčešće postoje tri načina prilaženja ovom problemu:

- 1) primat društvenih nad ličnim interesima,
- 2) primat ličnih nad društvenim interesima,
- 3) skladan razvoj ličnih i društvenih interesa.

Zakoračavanjem u treću deceniju radničkog samoupravljanja otvaraju se novi putevi ka svestranoj samoupravnoj i dohodovnoj autonomiji. Takvoj autonomiji u kojoj preovlađuju novi društveno-ekonomski i socijalni odnosi sa kojima jača sveukupna moć radničke klase. U takvim uslovima osnovni ekonomsko-socijalni ciljevi osnovne organizacije udruženog rada počivaju na težnji: ostvariti maksimalan dohodak uz minimalna ulaganja, ali ne mimo i izvan zajedništva u udruženom radu socijalističkog samoupravljanja.

Résumé

Des buts dans le système économique capitaliste aux buts de l'économie autogestionnaire socialiste

Sous les conditions de la production capitaliste c'est le „capitaliste” qui est le possesseur des moyens de reproduction, alors il dirige le processus de la fabrication en suivant ses propres intérêts économiques. La cause finale et l'intérêt de capitaliste est de maximiser le profit.

Dans ces conditions de la production les ouvriers mêmes deviennent les objets de manipulations de ceux qui ont en disposition leur travail et leurs résultats de travail. Avec le temps, au sein de capitalisme mûrissent les nouvelles exigences humaines que même le système nie. Il faut mettre en relief que le système socio-économique socialiste devient le dénominateur commun pour ces changements. Cela montre la nécessité de ce développement historique du socialisme, où les phases se suivent et se changent tout le temps en formes plus parfaites.

En entrant dans l'autogestion intégrale les suppositions pour la rupture de toutes formes de monopoles privés sont établies. Les horizons nouveaux sont représentés par l'association du travail et des ressources, pour atteindre le but commun partiel (dans les organisations de base et de travail) et général (dans les organisations complexes de travail associé. L'autonomie d'autogestion et de revenu devient le pilier des mouvements totales dans le travail associé de l'autogestion socialiste.

En regardant globalement, on peut faire la différentiation des buts dans l'économie:

No 1) — les buts des individus (ouvriers organisés dans le travail associé de l'autogestion socialiste),

2) — les buts des groupes (les parties plus étroites des organisations représentées par l'unité de travail.),

3) — les buts de l'organisation de base de travail associé,

4) — les buts de l'économie sociale, comme unité.

Il faut souligner que la pluralité des buts ne signifie pas en même temps leur développement harmonieux le côté central du problème est qu'il faut chercher l'accord et non pas la confrontation des buts et des intérêts différents. En ayant des principes, on trouve, le seul moyen de surpasser le problème de la pluralité des buts, et c'est dans la collectivité dans le travail associé de l'autogestion socialiste.

Les processus de transformation dans les organisations de reproduction de l'industrie yougoslave confirmèrent la constatation, que dans toute société (système) il y avait des contradictions entre l'individu et la société, c'est-à-dire entre les intérêts de l'individu et de la société. Le plus souvent il y a trois voies pour approcher ce problème:

o 1) primauté des intérêts sociaux sur les intérêts de l'individu,

2) primauté des intérêts individuels sur les sociaux,

3) le développement harmonieux des intérêts individuels et sociaux.

En entrant dans la troisième période de dix ans de notre l'autogestion ouvrière, les voies nouvelles s'ouvrent pour l'autonomie de revenu autogestionnaire. C'est une autonomie où régneront les nouveaux rapports socio-économiques et sociaux, des rapports avec lesquels se fortifie l'énergie de la classe ouvrière. Sous ces conditions les buts socio-économiques fondamentaux des organisations de base de travail associé, se manifeste sous le même désir: réaliser le maximum de revenu par le minimum de l'investissement, mais non dehors de l'esprit communautaire dans le travail associé de l'autogestion socialiste.